

Nederlandse Poolheld

Een reconstructie op basis van brieven en dagboeken

Sjef van Donggen

Michelle van Dijk

GOEFRIED DE GROOT
AMSTERDAM

LecturaCultura

Inhoud

6	Introductie: het nieuwe land	door Dr. Maarten Loonen
10	Ten geleide	
12	Nederlandse belangen op Spitsbergen	
16	Barentsburg in beeld	
24	Sjef van Dongen en zijn leven in Barentsburg	
29	Holländische Misswirtschaft	
38	Een onvergetelijk mooi uitzicht	
44	De verkenning van de Noordpool vanuit de lucht	
48	De vlucht van het luchtschip <i>Italia</i> van Umberto Nobile	
54	Reddingsexpedities naar Nobile	
56	Reddingsexpeditie in beeld	
62	De Witte Hel: Sjef van Dongen op reddingsexpeditie	
73	Overwinteren voor de wetenschap	
76	Als held onthaald	
82	Onderscheidingen	
84	Anders dan anderen	
86	Een vergeten held, of toch niet?	
88	Epiloog: een dienstbaar mens	door Sjef van Dongen Jr.
90	Dankwoord	
Appendix		
92	kaart expeditie 1928	
94	kranten	
104	documenten en brieven	
Overzicht		
116	Literatuur	
116	Bronnenlijst	
116	Fotocollecties	
116	Noten	
120	Over de auteur	
120	Colofon	

Sjef van Dongen wordt aan boord van de *Quest* gebracht.

Bron: Spitsbergen Airship Museum

Introductie: het nieuwe land

door Dr. Maarten Loonen

Universitair hoofddocent aan het Arctisch Centrum van de Rijksuniversiteit Groningen

Stationsmanager van het Nederlands Poolstation op Spitsbergen

Poolbioloog

Spitsbergen. Een Nederlandse naam voor één van de meest noordelijke plekken ter wereld. Hier ligt Nederlandse historie in en op de bevroren bodem. 's Zomers ligt het in de koelkast en 's winters in de diepvries. Het gebied spreekt tot de verbeelding. Walvissen, ijsberen, majestueuze bergen en ijs, heel veel ijs. Het ligt buiten de bewoonde wereld. Een gebied waarvandaan je als held kunt terugkeren. Dit boek gaat over zo iemand: Sjef van Dongen. Een jonge Nederlandse man, die in 1923 zijn vader achterna ging naar Spitsbergen en vijf jaar later terugkwam met spannende verhalen. Hij schreef er twee boeken over, maar raakte desalniettemin in de vergetelheid.

Spitsbergen ligt in de Noordelijke IJszee, halverwege tussen Noorwegen en de Noordpool. In de winter ligt er tussen 74 en 81 graden noorderbreedte bijna overal pakij. Alleen aan de westkust van Spitsbergen is dat niet het geval. Hier komt de zuidelijke golfstroom met warm water naar het noorden toe en zorgt voor een tong van open water. Overal op het noordelijk halfrond zijn de zeeën die aan de westkust van de continenten liggen aanzienlijk warmer dan die aan de oostkust. Ook op Spitsbergen bestaat dit verschil. De westkust is het grootste deel van het jaar ijsvrij, terwijl de oostkust de gehele winter verbonden is met het pakij. Nu het klimaat verandert en met name de Noordpool warmer is geworden, geldt dit nog steeds.

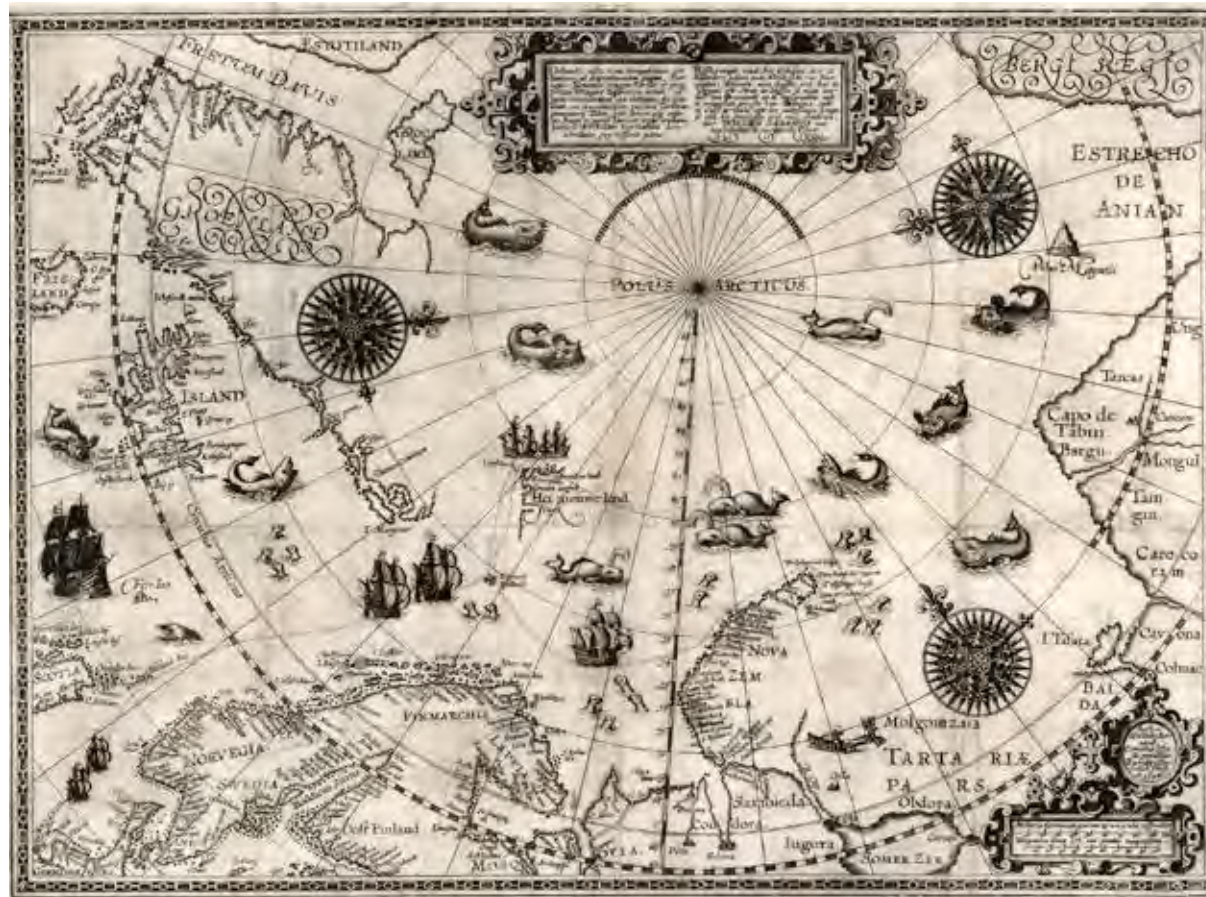
Spitsbergen is ontdekt door Willem Barentsz in 1596. Hij was op zoek naar een korte zeevaartroute naar Azië en ging daarbij noordelijker dan iemand ooit gevaren had. Daar stuitte hij op de noordwesthoek van de archipel, die aanvankelijk op de kaart verscheen als *Het nieuwe land*. Al snel kreeg het de naam Spitsbergen. Vanwege geopolitieke redenen is hetzelfde gebied later ook Spitzbergen, Grumann en Svalbard genoemd. Willem Barentsz kwam door het ijs niet verder langs de noordzijde van Spitsbergen en vervolgde zijn weg om de zuidpunt van Spitsbergen naar de noordoostkust van Nova Zembla. Daar kwam het schip vast te zitten in het ijs en samen met zijn bemanning moest hij overwinteren in het Behouden Huys. Dat verhaal heeft op veel mensen indruk gemaakt. Wie kent niet de schoolplaten met daarop heroïsche gevechten met een ijsbeer? Willem Barentsz overleefde de reis niet, wat verder bijdroeg aan zijn heldendom. Geen enkele persoon zag zoveel Nederlandse straten naar zich vernoemd als deze ontdekkingsreiziger.

In de reisverslagen van zijn tocht schreef Barentsz ook over de vele walvissen die ze bij Spitsbergen waren tegengekomen. In Nederland verbouwde men steeds minder oliehoudende gewassen vanwege een ontwikkeling naar graanteelt. Walvisolie was zodoende een gezocht product geworden. Vanaf 1612 rustten de Nederlanders veel schepen uit voor de walvisvaart en op Spitsbergen ontstond al snel de nederzetting Smeerenburg. Zeven huizen met ieder een traanoven voor het koken van het walvispek, langs een vlak strand, waar de walvissen aan land konden worden getrokken. Smeerenburg lag op Amsterdam eiland aan de noordwesthoek van Spitsbergen, vlakbij de rand van het pakij. En langs deze rand trokken iedere zomer de Groenlandse walvissen, met hun grote baleinen kleine beestjes uit het rijke zeewater filterend. Deze trage zwemmers kunnen meer dan 200 jaar oud worden. Ze waren een makkelijke prooi voor de jagers. Het duurde slechts enkele decennia en de Groenlandse walvis was bijna geheel uit in het gebied rond Spitsbergen verdwenen. Tot de dag van vandaag heeft de soort zich niet hersteld en zijn er jaarlijks maar enkele waarnemingen van waarschijnlijk een of twee individuen.

De walvisvaart eindigde met het verdwijnen van de walvissen, maar Spitsbergen stond letterlijk en figuurlijk op de kaart. Russische Pomoren en Noorse pelsjagers joegen in de daaropvolgende eeuw op walrussen, rendieren, poolvossen en ijsberen. Pas aan het begin van de twintigste eeuw werd Spitsbergen opnieuw ontdekt door de Nederlandse handelsgeest. Er lagen grondstoffen voor het oprapen. Op verschillende plekken werd steenkool gevonden en dat was een gewild product. In de periode tussen 1916 en 1920 verdriedubbelde de prijs van steenkool op de internationale markt en op Spitsbergen ontstond een soort gold rush.

Alle economische activiteit in niemandsland Spitsbergen leidde tot internationaal overleg bij de vredesonderhandelingen in Versailles na afloop van de Eerste Wereldoorlog. Wie zou het land claimen en de wet gaan handhaven? Ondernemers uit Noorwegen, Rusland, Zweden, Engeland en Nederland hadden economische belangen op Spitsbergen. De Nederlanders twijfelden. Ze hadden misschien de oudste en best gedocumenteerde rechten, maar zouden deze afgelegen gebieden nooit rendabel kunnen exploiteren. De Hollandsch-Noorsche Mijnbouwmaatschappij, die actief was op Spitsbergen, had geen zin om zich te laten gebruiken voor een Nederlandse claim. Het moederbedrijf had teveel internationale belangen en wilde een confrontatie vermijden, daar die mogelijk financiële gevolgen zou hebben. Noorwegen daarentegen was jong, pas zelfstandig van Zweden sinds 1905. De Noorse poolreiziger en onderzoeker Fridtjof Nansen speelde een grote rol als politicus bij het vormgeven van deze natie. Hij had sterke banden met het Noordpoolgebied en wilde dat Noorwegen zich zou onderscheiden als arctisch land. De Noren hadden al in 1916 de steenkoolmijn en het dorp Longyear City van een Amerikaans bedrijf gekocht en bezaten daarmee de grootste economische belangen op Spitsbergen met twee mijnbouwnederzettingen, het huidige Longyearbyen en Ny-Ålesund. Het Spitsbergenverdrag kreeg daarom de volgende structuur: Noorwegen zou zorgen voor de wetgeving en de wetshandhaving, maar alle landen die het verdrag ondertekenden zouden dezelfde rechten hebben op economische exploitatie als de Noren. Daarmee bleef Spitsbergen ook toegankelijk voor Nederlanders, die zich er tot op de dag van vandaag vrij kunnen vestigen.

- △ De reis van Willem Barentsz, waarbij Spitsbergen ontdekt werd.
- ▽ De mijn in Green Harbour anno 1912, in het bezit van Store Norske Spitsbergen Kulkompani. SNSK is nog steeds actief met het delven van steenkool nabij Longyearbyen en in Sveagruva. Bron: SNSK

Rotterdamse havenbaronnen namen in 1920 een steenkoolmijn van een Russisch bedrijf over en noemden het mijnwerkersdorp Barentsburg. Onder Nederlandse leiding werd de mijn in korte tijd ontwikkeld tot een grootschalige steenkolenmijn met een comfortabele nederzetting. Maar in de daaropvolgende jaren kelderde de prijs van steenkool op de wereldmarkt en de steenkoolwinning werd teruggeschroefd. Er bleven alleen wat mensen achter om de bezittingen te onderhouden en te beschermen. In dit tijdsgewricht is het verhaal van Sjef van Dongen begonnen. In Barentsburg, als werknemer van de Nederlandsche Spitsbergen Compagnie, de Nespico. Zijn verhaal zal in de hierna volgende hoofdstukken verteld worden.

De Noren hebben in 1925 Spitsbergen opgenomen in hun koninkrijk en het hele verdragsgebied de nieuwe naam Svalbard gegeven. Deze naam moest een verbinding leggen met het Noorse Vikingverleden. In 1968 werd de naam van het grote eiland West-Spitsbergen ingekort tot Spitsbergen, waarmee die naamgeving verloren ging voor de gehele archipel. De naam Svalbard zou vanaf dat moment steeds vaker gebruikt worden – maar niet door mij.

Ook heden ten dage geldt nog het Spitsbergenverdrag. De Noren zijn voorzichtig met nieuwe economische ontwikkelingen en hebben alle gebieden die nog niet geclaimd waren, omgezet in beschermd natuurgebieden. Met meer regels en toezicht kunnen ze ook meer zeggenschap doen gelden. Over de status van de zee bestaat internationaal nog steeds onduidelijkheid. Noorwegen claimt de uitbreidingen van de territoriale wateren, de economische exclusieve zone en het aanliggende continentaal plat als Noors grondgebied. Door veel andere landen, waaronder Nederland, wordt dit nog niet erkend en worden deze wateren als onderdeel van de afspraken in het Spitsbergenverdrag gezien.

Sinds het einde van de jaren zeventig is Spitsbergen in trek bij Nederlandse onderzoekers. De opgraving van Smeerenburg (1979-1981), het Nederlands Station op Edgeøya (1968-1988) en het veldonderzoek naar brandganzen op Nordenskiöldkysten (1975-heden) staan aan de basis van het Arctisch Centrum van de Rijksuniversiteit Groningen, dat in 2015 zijn 45-jarig bestaan viert. Nog steeds trekken jaarlijks onderzoekers van allerlei disciplines naar Spitsbergen en sinds 1996 is er een Nederlands Poolstation in Ny-Ålesund. In dit voormalig Noorse mijnwerkersdorp concentreert zich het internationaal onderzoek en is Nederland herkenbaar aanwezig.

Ik ben sinds 1990 jaarlijks bijna twee maanden op Spitsbergen om de brandganzen in Ny-Ålesund te volgen. In de afgelopen 25 jaar heeft mijn poolkennis zich verbreed en heb ik een vaste werkkring gekregen op het Arctisch Centrum van de Rijksuniversiteit Groningen. Michelle van Dijk leerde ik kennen op Spitsbergen, waar ze ruim tien jaar actief is als gids en expeditieleider. Tevens is ze eigenaresse van de Longyearbyen camping op Spitsbergen, de meest noordelijk gelegen camping ter wereld. In 2013 heeft ze op het Arctisch Centrum onderzoek gedaan naar Sjef van Dongen, geïnspireerd door de grootse daden van deze vergeten held. Dit boek is een bewerkte versie van haar onderzoek.

Ten geleide

door Michelle van Dijk

Dit boek over Sjef van Dongen is gebaseerd op een onderzoek dat ik gedurende 2013 uitvoerde aan het Arctisch Centrum van de Universiteit Groningen. Voor dit onderzoek werden o.a. de archieven van het Svalbard Museum, het Noorse Pool-instituut, het Airship Museum, het mijnbouwbedrijf Store Norske Spitsbergen Kulkompanien het Zeeuws Archief geraadpleegd. Het leven van Sjef van Dongen op Spitsbergen heb ik geprobeerd zo gedetailleerd mogelijk te beschrijven op basis van de brieven die hij in 1927 en 1928 naar huis stuurde. Hij woonde toen in Barentsburg en werkte voor Nespico. Deze brieven zijn gebruikt in het hoofdstuk *Sjef van Dongen en zijn leven in Barentsburg*. De reddingsactie die hij ondernam in 1928 naar de verongelukte luchtballon van Umberto Nobile heb ik in kaart proberen te brengen aan de hand van zijn dagboek en publicaties van andere (hulp)expeditieleden. Deze dagboekfragmenten zijn gebruikt in het hoofdstuk *De Witte Hel: Sjef van Dongen op reddingsexpeditie*. Na zijn terugkomst in Nederland verschenen er twee boeken over Sjef van Dongen die tussen de regels door waardevolle informatie hebben opgeleverd. Als eerste *Vijf jaar in ijs en sneeuw – Mijn leven in het Noordpoolgebied*, gevolgd door het voor de jeugd bedoelde *Een Hollandsche jongen in het hoge noorden*, beide uitgegeven door Scheltens & Giltay. De vlucht van de Zeppelin Italia en daaropvolgende reddingsoperatie was in 1928 wereldnieuws dat van dag tot dag werd gevolgd door vele internationale kranten. Onder andere de archieven van Nederlandse kranten hebben tot bruikbare inzichten geleid, maar ook raadpleegde ik Britse, Amerikaanse, Australische en Noorse kranten. Tot slot deelden veel personen en deskundigen hun kennis over het onderwerp met mij. Op basis van al deze bronnen heb ik getracht een zo getrouw mogelijke reconstructie te maken van het leven van Sjef van Dongen en de reddingstocht die hij in 1928 ondernam.

Sjef van Dongen met zijn honden, gereed voor de start van de hulpexpeditie. Bron: *Vijf jaar in ijs en sneeuw* (1929)

Nederlandse belangen op Spitsbergen

Na de industriële revolutie groeide het besef dat ook een onherbergzaam gebied als Spitsbergen, de eilandengroep in de Noordelijke IJzsee op zo'n 650 kilometer ten noorden van Noorwegen, het nodige te bieden zou kunnen hebben aan grondstoffen. De drie grote en meerdere kleine eilanden mogen dan voor zestig procent zijn bedekt met gletsjers, met een oppervlakte van ca. 61.000 km² zijn ze bijna net zo groot als Nederland en België samen. Diverse landen begonnen dus om de archipel heen te zwermen, als wespen rond een taart. Zo ook Nederland, dat er immers zo vroeg bij was geweest.

De bemanning van de twee schepen waarmee Willem Barentsz in 1596 een noordelijke doorgang zocht naar Oost-Azië, gaf Spitsbergen zijn naam. De Noren spraken liever van Svalbard, ofwel 'koude rand', een duiding die voor het eerst opduikt in een IJslands geschrift uit 1194, al is het onwaarschijnlijk dat er toen al daadwerkelijk dit land mee werd bedoeld.¹

Zij die de overwintering op Nova Zembla overleefden kwamen terug naar Nederland met verhalen over een zee vol walvissen. Niet veel later brachten walvisvaarders de kust in kaart en begon de strijd om zowel het land als zijn walvissen. Deze walvissen waren zeer waardevol vanwege hun blubber, de speklaag waaruit traan werd gekookt.

Op Spitsbergen probeerde men verschillende mineralen te delven, maar alleen de steenkoolmijnbouw bleek rendabel. Deze kwam op nadat in 1899 Søren Zachariassen 600 hectoliter steenkool naar Noorwegen verscheepte, gedolven op Kaap Boheman (Bohemanneset), aan de Isfjord. Om deze mijn verder te exploiteren, richtte hij Kulcompagniet Isefjord Spitsbergen op. Veel mijnbouwbedrijven volgden zijn voorbeeld. In 1906 startte de Amerikaan John Munro Longyear de Arctic Coal Company. Dit bedrijf kwam in 1916 in handen van Store Norske Spitsbergen Kulkompani AS (SNSK), dat tot op de dag van vandaag de steenkoolmijnen rondom hoofdstad Longyearbyen en Sveagruva exploiteert.² De steenkool in Barentsburg wordt door het Russische staatsbedrijf Trust Arktikugol gedolven.

In de tweede helft van de jaren twintig waren er meer steenkoolmijnen. Sveagruva werd toen ook wel Braganzabaai genoemd en werd geëxploiteerd door het Zweedse bedrijf Svenske Stenkul Aktie Bolaget, dat ongeveer 200 mensen in dienst had. Ny-Ålesund is het voormalig mijnbouwdorp in het gebied dat eigendom is van Kings Bay Kull Compani. Hier werkten destijds, net als in

Longyearbyen, 300 mensen. Verder waren er nog twee kleinere mijnbouwnederzettingen met 50 inwoners: het Anglo-Russische Grumant City in Coles Bay, en Hiorthamn, geëxploiteerd door De Norske Kulfelter Spitsbergen A/S.

Gedurende de Eerste Wereldoorlog kwam de Nederlandse import van steenkool deels stil te liggen en moest de industrie overschakelen op Limburgse kolen. Na de wapenstilstand kwam de aanvoer van buitenlandse kolen weliswaar weer op gang, maar de prijs was flink gestegen. Dit bracht Van der Eb en Dresselhuys' Scheepvaartmaatschappij uit Rotterdam op het idee om in het avontuur van steenkoolwinning op Spitsbergen te stappen. Dresselhuys kreeg toegang tot claims door begin 1920 een belang van 50% in het Noorse bedrijf A/S Isefjord Kulcompagniet³ te nemen. Zelf werd hij directeur. In de zomer van 1920 bouwde de firma vijf hutten en een magazijn op Kaap Boheman. De nederzetting kreeg de naam Rijpsburg, ter herinnering aan Jan Cornelisz Rijp, schipper van een van de twee schepen waarmee Willem Barentsz in 1596 Spitsbergen ontdekte. De ondiepten voor de kust van Rijpsburg vormden een groot obstakel en de steenkool had niet de gewenste kwaliteit. Daarom kocht men in 1921 een andere mijn aan, ten noorden van Finneset.

Op 20 januari 1921 was de N.V. Nederlandsche Spitsbergen Compagnie, afgekort Nespico, een feit. Voor de financiering van de mijn, de installaties en gebouwen werden aandelen uitgegeven voor een kapitaal van 5 miljoen gulden. Van A/S Russiske Kulfelter Green Harbour kocht Nespico het nieuwe mijnbouwgebied aan de oostkust van Green Harbour (tegenwoordig Grønfjord)⁴, in 1924 Barentsburg gedoopt. Ten tijde van de koop stonden er vijftien gebouwen. De bestaande mijn werd flink uitgebreid voor grootschalige exploitatie. Nespico had een contract afgesloten met de Steenkolen Handels Vereniging om de afname van de steenkool voor vijf jaar te waarborgen. De nederzetting telde begin 1922 26 gebouwen en eind 1923 al 47. Barentsburg omvatte in 1926 tenminste 65 gebouwen, waaronder een katholiek kerkje. In de huizen en barakken konden 600 mensen wonen.⁵ In ploegendienst won men de steenkool, en wel volgens het drieploegenstelsel; elke ploeg werkte 8 uren. Na haar oprichting trachtte Nespico binnen de kortst mogelijke tijd en zonder een gedegen beleid zoveel mogelijk kolen weg te halen.

De kolenprijs daalde eind 1921 echter sterk en trok niet meer aan, waardoor de nieuwe mijn, uitgebouwd en wel, niet in exploitatie werd genomen. In het najaar van 1922 constateerde Nespico dat het roer om moest. Directeur Van Lier publiceerde in januari 1923 een uitvoerig rapport over de steenkolenwinning te Green Harbour, waarvan de kwintessens luidde dat, wilde Nespico op den duur een behoorlijk renderend bedrijf worden, eerst een periode van voorbereiding noodzakelijk zou zijn. De kolenwinning kwam op het tweede plan te staan, het bedrijfsklaar maken van de mijn had prioriteit. Hiervoor was belangrijk meer kapitaal vereist: ruim 3,5 miljoen gulden. Dit *Plan Van Lier* werd begin 1923 door Nespico als werkbasis aanvaard en was aanleiding tot de oprichting van de Commercieele Trust Maatschappij (CTM). Via de CTM stelde De Nederlandsche Bank N.V. (DNB) een krediet van 4,5 miljoen gulden ter beschikking aan Nespico, op onderpand van de 5 miljoen obligaties Spitsbergen die in verband daarmee gecreëerd werden.

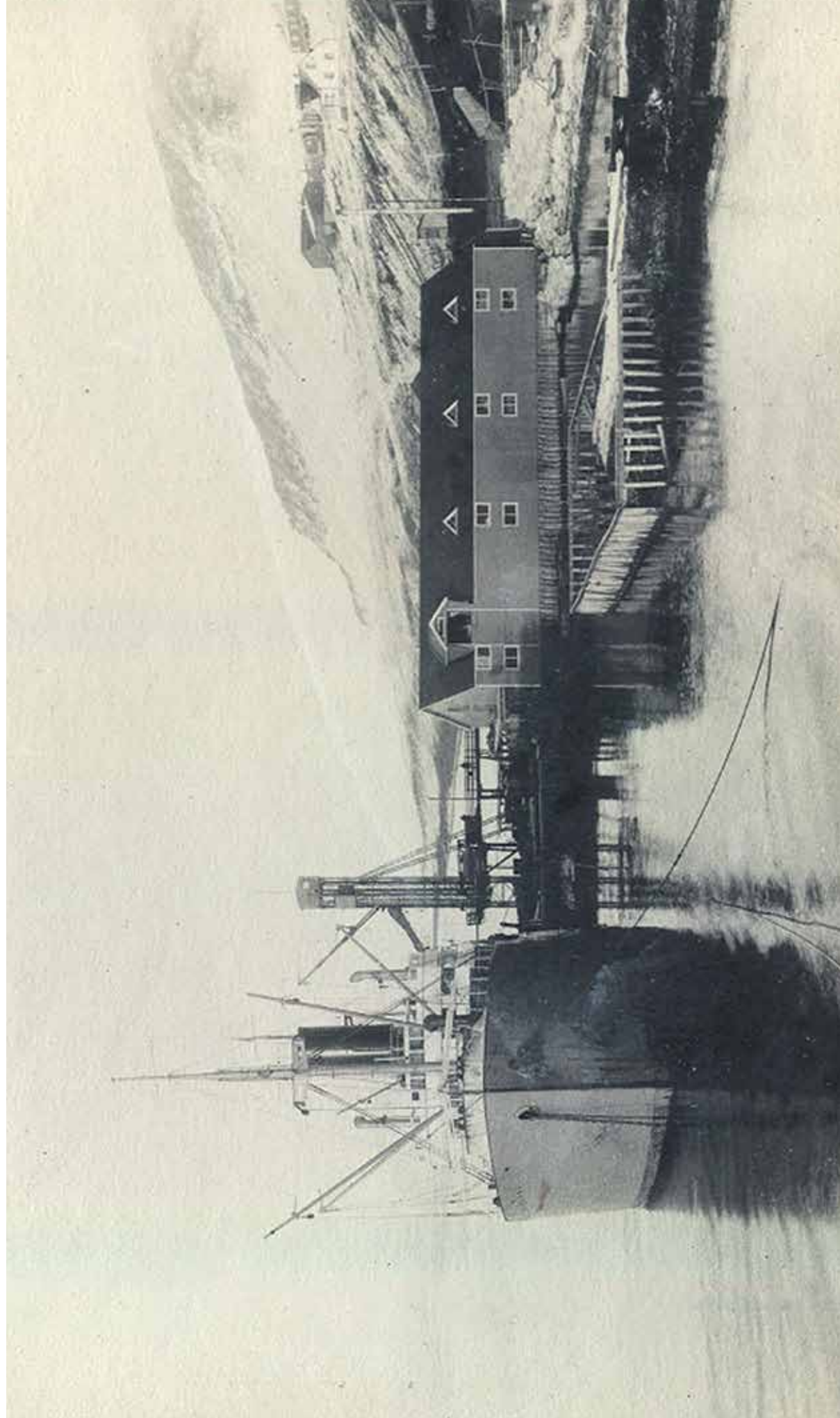
Het herstel bleef echter uit. In het najaar van 1923 besloot men af te wijken van de plannen en de kolen in de buitenlucht in plaats van ondergronds op te slaan. Dit betekende een kleine besparing, maar dat bleek bij lange na niet genoeg om de steeds hoger oplopende exploitatiekosten te compenseren. In april 1924 deelde Nespico plotseling mee dat het verleende krediet niet toereikend was, en een wijziging in het werkplan bracht in oktober van dat jaar nog meer kosten met zich mee. Er was in totaal bijna 3 miljoen gulden extra vereist. In januari 1925 was het belang van DNB in Nespico zo opgelopen tot 13 miljoen gulden. DNB verklaarde zich in februari 1925 bereid mee te werken aan een reorganisatie van Nespico en daarmee ook tot het herinvesteren in de onderneming. In 1927 moest de Compagnie haar aandelen van 1000 gulden per stuk afschrijven tot 50 gulden per aandeel.⁶

Rond 1925 waren de mijn in Barentsburg en de bijbehorende installaties en infrastructuur zo goed als voltooid. Met medewerking van DNB zette Nespico zichzelf in de verkoop. Problemen met de financiering leidden in de herfst van 1926 tot sluiting van de mijn. In 1932 werden alle claims en eigendommen van Nespico voor 1.250.000 gulden verkocht aan de Russische Staatskolentrust Arktikugol te Moskou, nadat deze in mei 1931 reeds het aandelenpakket in bezit had gekregen. De claimgebieden van oostelijk Green Harbour leverden 450.000 gulden op en die op Kaap Boheman 50.000 gulden. De installaties en bebouwing van Barentsburg wisselden voor 750.000 gulden van eigenaar. Bijna 2 ton werd contant voldaan en voor het restant werden 9 wissels⁷ afgegeven. De eerste van de wissels verviel 1 juli 1931, de laatste 1 juli 1941. Alle wissels zijn prompt voldaan, met uitzondering van de laatste, in verband met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Na verkoop van het bedrijf was Nespico praktisch, echter niet officieel, in liquidatie. Op 14 mei 1948 werd de NV Nespico ontbonden en DNB tot liquidateur benoemd. De laatste wissel werd voldaan in 1949, de compagnie per 18 juli 1950 opgeheven.⁸ Rijpsburg is sindsdien geheel verlaten, maar de mijn in Barentsburg is nog steeds in bedrijf. Tussen 1921 en 1926 bood deze zo'n 150.000 ton steenkolen ter verschepping aan.

In de daaropvolgende winter bleven slechts vier medewerkers van Nespico achter om de mijn en installaties te onderhouden en te bewaken. Eén van hen was Sjef van Dongen.

Vrachtschip *Ameland* aan de kade van Barentsburg. Bron: Jack Kauw

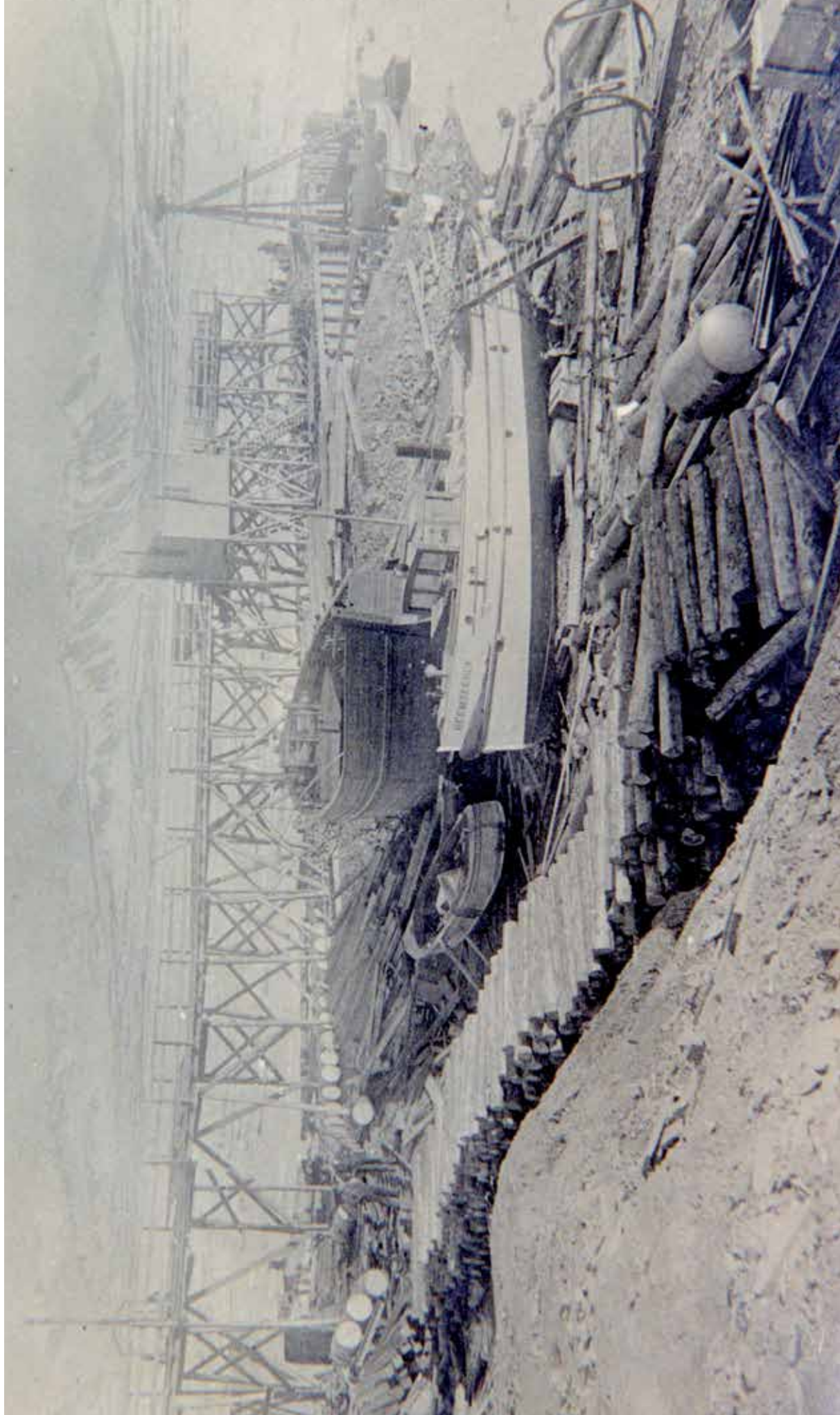
Longyearbyen, gelegen aan Advent Bay. Bron: Jack Kauw

Winters vermaak, met de slede er op uit. Bron: Zeeuws Archief

De *Ameland* in het ijs bij Barentsburg. Bron: Svalbard Museum

Sjef van Dongen en zijn leven in Barentsburg

Sjef, ofwel Josephus Maria Andreas Cornelius, zoals hij voluit heette, werd op 30 maart 1906 in Haarlem geboren als eerste kind van Franciscus en Theresia Zijlmans. Vader Van Dongen werd in 1922 boekhouder bij de jonge, in Rotterdam gevestigde mijnbouwmaatschappij Nederlandsche Spitsbergen Compagnie, kortweg Nespico. Het was niet zomaar een baantje: al snel na zijn aanstelling vertrok hij naar Spitsbergen, waar het bedrijf een steenkoolmijn bezat, nabij Barentsburg aan de fjord Green Harbour.⁹

Het gezin van Franciscus van Dongen woonde toen al tien jaar niet meer in Rotterdam maar in Tilburg. Oudste zoon Sjef ging daar naar de HBS. Sjef had twee zussen, Jeanne en Lies, en twee broers, Frans en Gerard. Op 13 september 1923 stapten moeder en kinderen met zijn allen in Rotterdam aan boord van de *Ameland* om vader Van Dongen te volgen naar Spitsbergen. Franciscus had namelijk voor Sjef een aanstelling als kantoorbediende bij Nespico weten te regelen. De eerste stop was Hoek van Holland, daarna volgde Hamburg, waar ze drie dagen bleven liggen om dynamiet te laden. In het Noorse Kopervik (ten noorden van Stavanger) kwam een loods aan boord. Hij leidde het schip langs de Noorse kust. Sjef genoot van het uitzicht op de fjorden en bergen. Na vijf dagen werd Tromsø bereikt, waar de *Ameland* drie dagen bleef aangemeerd om proviand te laden. Ruim anderhalve dag varen later, om 5 uur 's morgens op 27 september 1923, legde het schip aan in Green Harbour. Het was donker, maar overal twinkelden lichtjes. En er was volop bedrijvigheid, want de aankomst van een boot was een evenement. Iedereen ging dan uit grote nieuwsgierigheid naar de haven, of het nu dag was of nacht.¹⁰

Sjef herinnert zich later in zijn boek:

Bij onze nachtelijke aankomst, einde September 1923, op het eiland Spitsbergen, lag de sneeuw, dikke, wonderbaarlijk-witte, zuivere sneeuw, er al tien centimeter hoog!

Dat was een zonderlinge gewaarwording!

We waren heengegaan uit Holland met mooi-nazomer-weer, - we arriveerden, tien dagen later, in onze nieuwe woonplaats letterlijk in het hartje van den winter!

Althans, zoo nam ik het op.

Later zou ik ervaren, och ja al heel spoedig zelfs, dat een tien centimeters sneeuw op Spitsbergen nog geen "winter" betekent!¹¹

Vader Van Dongen, die al een jaar in Barentsburg werkte en woonde, had zijn huis voorbereid op de komst van het gezin. Het was een houten huis, op een stenen fundering, natuurlijk met dubbel glas. Beambten, ingenieurs en hogere ambtenaren hadden zo'n huis wanneer hun familie ook op Spitsbergen woonde. Arbeiders en mijnwerkers woonden in barakken, met vier man op een kamer.

De Hollandse nederzetting Barentsburg was op dat moment de grootste plaats van de eilandengroep, er werkten wel 500 mensen. Net als in Longyearbyen en Ny-Ålesund was in Barentsburg het leeuwendeel van de inwoners én de voertaal Noors. Je vond er een badhuis, een bioscoop waar elke zondag een film draaide en een ontspanningslokaal waar feesten werden gehouden, het casino genaamd. Verschillende zang-, turn-, muziek- en toneelverenigingen konden terecht in een verenigingsgebouw, met een kantine waar men koffie kon drinken. Een ziekenhuis met een dokter en een aantal verplegers ontbrak evenmin. Een aantal mijnwerkers kluste bij als barbier, kleer- of schoenmaker. Iedereen werkte op een jaarcontract. De meesten waren blij als dat jaar om was, maar zij die het stille, afgezonderde leven konden verdragen, bleven.

Sjef was een van hen. Hij zag het als één groot avontuur. De dag na aankomst kreeg Sjef een paar ski's om zich door het barre winterlandschap te kunnen bewegen. Dit vervoermiddel was in Nederland toen nog onbekend. Toen Sjef het skilopen onder de knie had, trok hij graag met een geweer de bergen in.¹² De lage steenkoolprijzen leidden in 1926 tot sluiting van de mijn van Barentsburg, waarna Sjef de functie van wachtman kreeg toebedeeld. Weg was de bedrijvigheid in Barentsburg, de werkende populatie was geslonken tot vier: Sjef van Dongen, twee Noren en een Duitser, die als taak hadden de mijnbouwinstallaties te onderhouden. De overige tijd werd thuis doorgebracht met muziek maken, kaart spelen of conversatielessen Frans, Duits, Engels en Noors volgen. Natuurlijk was het een buitenleven: de mannen gingen veelvuldig jagen of vissen en maakten tochtjes met sledehonden, op ski's of per boot.

In november vroom de fjord dicht. Het ijs brak op zijn vroegst in april pas weer open. In de tussentijd was er geen (post)communicatie met de buitenwereld mogelijk. De enige mogelijkheid die overbleef was het sturen van een duur, kort telegram. De terugkeer van de zon, op 27 februari, was dan ook een belangrijk feest in Barentsburg, dat uitgebreid gevierd werd.¹³

Toen Sjef zijn eerste winter in ging in zijn functie van wachtman, woonden er nog maar een paar mensen in Barentsburg. De Noren Dahl en Johansen en zijn vrouw, uit Tromsø, en een Duitser genaamd Paul Kief, afkomstig uit Lübeck. Kief had de leiding en Sjef trok in bij hem en zijn gezin.

De Deense ingenieur Ludvig Varming verbleef samen met zijn vrouw en zoon in de buurt van Barentsburg. Hij was daar al voordat Nespico de mijn kocht en is enige tijd bij de firma in dienst geweest.¹⁴ In de winter van 1926-1927 werkte hij echter voor de Store Norske Spitsbergen Kulkompani AS, in hun mijnbouwgebied ten zuiden van Finneset. Finneset is een kleine landtong, ongeveer 2,5 kilometer zuidelijk van Barentsburg. In 1911 bouwde Noorwegen er een radiostation,

dat het verzenden en ontvangen van telegrammen van en naar Spitsbergen faciliteerde. De Barentsburgers hadden regelmatig contact met de werknemers van het radiostation: de stationsleider, twee telegrafisten, een rentmeester en een werktuigkundige.¹⁵

Aanvankelijk was er in Barentsburg nog elektriciteit en waren er nog allerlei onderhoudswerkzaamheden te vervullen. De verving sloeg echter toe toen het grote aggregaat werd stopgezet.

Dit is Sjefs eerste brief naar huis¹⁶:

Barentsburg, 5 Januari 1927

Beste Pa en Ma,

Toen het laatste schip ging heb ik beloofd elke week wat te schrijven en nu is het eerste schip er al bijna en nog ben ik niet begonnen. Ik ben erg benieuwd hoe het gaat. [...] Nu zal ik bij het begin beginnen. U weet nog wel dat we met de 'Nespico'¹⁷ gevolgd zijn tot de benzine op was en we terug moesten. Owee wat was het dood en stil in het dorp. Toen Kief en ik thuiskwamen waren Johansen en Dahl daar en werd er zoal besproken wat er zoal gedaan moet worden. In het begin sliepen we tot negen uur, dan stond ik op en maakte ik het fornuis in de keuken aan, (we hebben ons fornuis gehaald) zet water op en dan stoot ik met een bezemsteel tegen het plafond (frau Kief en Kief slapen boven mij) en dan komt frau Kief beneden en kookt koffie en dan hebben we ongeveer 1/2 11 - 11 ontbijt. Dan gaan Kief en ik naar de centrale en wordt er ongeveer tot 5 uur gewerkt. Dit program hadden we zolang de groote machine ging. Nu hebben we die gestopt en loopt de kleine motor.

De vrijgekomen tijd besteedde het kleine groepje inwoners van Barentsburg vooral aan feesten en drinken. Ook de familie Varming en de mensen van Spitsbergen Radio zijn dan van de partij. Aan zijn moeder schreef Sjef over de drinkgelagen die in Barentsburg plaatsvonden.

Zaterdag 8 Januari 1927

Veel nieuws is er natuurlijk niet. Het wordt overdag al een heel klein beetje licht maar nog niet van betekenis. Maar u begrijpt, voor ons is het al bijzonder belangrijk. Vanavond is het feest bij Dahl, volgende zaterdag bij Varming en dan zaterdag bij Radio. Dan zullen ze wel weer wat anders uitgevonden hebben om te feesten. Ik ben al die feesten moei. Het is steeds met dezelfde mensen. Vandaag stormt het. Het is erg afwisselend weer. Vorige week hadden we 30 - 43° kou en vandaag dooit het 1°. We hebben totaal geen nieuws. Alles wordt besproken hoe laat we in bed gaan - opstaan, goed slapen, wat eten enz.

In dezelfde brief schreef Sjef ook over het kerstfeest.

Zo ver als men kijken kan is alles ijs en sneeuw. Heel de Green Harbour en heel de IJsfjord is dicht gevroren. Frau Kief had tulpen geplant en gister is de eerste bloem gekomen. Met Kerstmis ben ik goed bedacht. Van Kief heb ik een prachtige tricot borstrok gekregen en de prijs hing er nog aan 23 kr / een prachtig ding verder een paar zijden sokken met sokkenhouders en zijden zakdoekje, 6 witte zakdoeken, 500 cigarettens, een flesch triple sec en een kruik jenever (waar ik minder aan heb). Van Johansen een paar handschoenen (wind), van Dahl een paar kousen en van Varming een stropdas en van Nespico twee paar handschoenen. Dus niet slecht. Ik heb Kief een bierflesschenopener en fru Kief een witte schort en de kinderen een paar kleinigheidjes gegeven. Fru Johansen een flesch eau de cologne en fru Varming 10 flesschen bier gegeven. We hadden een prettig kerstfeest.

Hoewel Sjeff de gezelligheid wel kon waarderen werd hij al het feesten zat. Ook blijkt uit dezelfde brief dat hij niet van verkwisting hield. Het viel hem op hoeveel melk, boter en suiker er gebruikt werd, terwijl de voorraden beperkt waren. Het resultaat was dat ze op rantsoen werden gezet – tot Sjeffs voldoening.¹⁸

Donderdag 13 Januari 1927

Het is de laatste weken erg aan het stormen. Zaterdag was de storm zo erg dat al het ijs uit de IJsfjord en Green Harbour weggedreven is. Nu is alles weer dicht en gaan we weer over het ijs naar Radio. Zaterdag was het feest bij Dahl. Radio kon wegens storm niet komen. We hebben heel gezellig tot 's morgens 8 gezeten. Johansen speelde veel op zijn "Bergmann klavier" waarbij wij gedanst hebben. Zondagmorgen half 1 kwam Dahl me roepen en hebben Dahl en ik koffie met likeur gedronken met taart. Daarna kwam Radio en Johansen en Kief en daar begon de pret weer tot 's morgens half vijf. Ik ben nu het feesten verschrikkelijk beu. We zien elkaar elken dag en nieuws is er niet. Het is dus niets als skaal en nog eens skaal.¹⁹ Ik hou me in het geheel dr buiten. Je staat verstomd als je ziet wat er op gaat. B.v. Zaterdagavond: 2 1/2 fl. whisky, 3 fl. witte wijn, 1 fl. port, 1 fl. cognac en ongeveer 1/2 fl. likeur. En dat verdeeld over 7 man. (Kief, Johansen, Dahl, ik, fru J, fru K en Stine) Ik moest dit eigenlijk niet schrijven want ik weet zeker dat u nu weer ongerust bent, maar heusch Ma ik beloof u dat ik nooit teveel zal drinken en ik heb het behalve op dat bierfeest ook nog nooit gedaan. Ons versch vlees is bijna op, de melk en boter staan op rantsoen. (melk 10 blik en boter 5 pond) de week. Dat gaat dus goed. Er wordt natuurlijk in het geheel niet op proviand gespaard. B.v. Hier gebruiken ze elken dag 1 kg boter, met de 3 kerstdagen hebben we 5 kg suiker gebruikt enz. Dat zijn zo dingen die niet opvallen, maar u begrijpt wel dat het andere niet minder is. Toch Ma is het eten niet in de verste verte zoals het thuis was. Fr. Kief kan niet koken. Koekjespudding enz. waar ik thuis zo gek op was eet ik hier int geheel niet. Maar dat is niet erg als jullie het maar goed hebben wil ik nog voor veel minder doen. Ik heb jullie al zorgen genoeg gemaakt. [...]

'Holländische Misswirtschaft'

Toen Sjeff in september 1923 in Barentsburg aankwam, was niet alles pais en vree.

De Nederlanders, Duitsers en Noren die in Barentsburg woonden en werkten, vormden groepen die niet altijd met elkaar overweg konden. Onderstaand enige passages uit het dagboek van de Duitse mijnmeter Christoph Klees, werkzaam bij de Nederlandsche Spitsbergen Compagnie, over wat hij omschreef als 'Holländische Misswirtschaft'. Het dagboek werd in 1964 openbaar gemaakt middels een brief aan Andries Willem graaf van Hogendorp, ingenieur bij Nespico.

Dagboek aantekeningen van het tweede verblijf van Christoph Klees in Barentsburg van mei 1923 tot mei 1925

In mei 1923 nam ik het aanbod aan om twee jaar voor Nespico in Green Harbour op Spitsbergen te gaan werken. 12 juli 1923 meldde ik mij in Rotterdam om het contract te tekenen en op 23 juni vertrok ik met het vrachtschip Ameland naar Spitsbergen. Aan boord waren directeur Van Lier, hoofdboekhouder Beyer, boekhouder Termohlen, boekhouder Van Verre, winterchef Varming, twee Schotten en ik. In Tromsø kwam een Duitse professor Wegener aan boord, die bij mij in de kajuit werd ondergebracht. Aankomst in Green Harbour was 5 juli 1923. 's Avonds vierden we dit met een drankje in de woning van Alewijnse en Van Olsen.

10 Juli 1923

De indruk van Green Harbour is, zoals al in 1921, grote wanorde. Het terrein is bedekt met allerlei mogelijk nog bruikbaar materiaal, hout, conservenblikjes, koemagen en koppen, matrassen, oude kachels en honden.

30 Juli 1923

28 juli vierde directeur Van Lier zijn verjaardag en naar goed Noors gebruik was iedereen stomdronken. Plaatsvervangend arts Dr. Van Elk kuste zijn danspartner, mevrouw Varming, waarna haar man hem tegen de grond sloeg. Na een uur hadden ze zich verzoend en ging het feest weer door.

De ventilatormotor van de mijn vloog in brand en daarom kwamen de mijnwerkers naar buiten. Pas twee dagen later nam directeur Van Lier een kijkje. In de tussentijd moesten de mijnwerkers het in de benauwde schachten zonder ventilatie doen.

Van Olsen en Alewijnse liggen elke morgen tot 9 uur in bed, alsof ze niets beters te doen hebben. Half juli begonnen de Noren te staken, want zij zijn niet tevreden met het eten. Met de onderhandelingen wordt niets bereikt, en zelfs het slachten van levende have brengt daar geen verandering in. In de wasserij gaat er iets mis waardoor veel goede kleding stuk gaat, maar er wordt niets vergoed. De vleeskoeling stinkt, het vlees kan er niet bewaard worden. Er wordt veel over gesproken maar niets aan gedaan.

3 Augustus 1923

Er is een telegram aangekomen dat 31 juli de Ameland uit Nederland is vertrokken en 13 of 14 augustus wordt verwacht. Aan boord is o.a. dokter Abs. Directeur Van Lier zal met deze boot vertrekken.

25 Augustus 1923

Eergisteren is de Ameland vertrokken en meteen trad de winterrust in. Het dorp is nu overgeleverd aan de kuren van winterchef Varming en zijn vrouw. Mij is al verteld dat ik niet langer in Solhaug (directiegebouw) mag blijven wonen, maar dat Alewijnse en Van Olsen bij hem intrekken. Ik vind het onterecht en had toch tenminste in de winter daar kunnen blijven wonen. Nu moet ik in het Casino gaan eten, waar ook een Engelse mijnwerker eten mag.

2 September 1923

Het regent. De springstof die met de Ameland is aangekomen, is door gebrek aan arbeidskrachten naast het kantoor opgestapeld in plaats van direct in het springstofmagazijn. Nu is alles nat. Het is zondag en daarom is er nu wel beschikbare mankracht, maar tegen een overurenloon van 100%. Er werd een deal gesloten om verwarming aan te leggen in de nieuwe barak en slechts 2000 kronen te betalen. Maar omdat het familieleden van Varming zijn, was hij het daar niet mee eens, hij wilde 2625 kronen betalen. Uiteindelijk kwamen ze uit op 2400 kronen.

Nadat er gisteren bericht kwam dat de lonen teruggebracht moeten worden naar de in de verdragen vastgelegde bedragen, zijn de Noren gaan staken. De productie liep terug van 200 ton naar 7 ton. De helft van de Noren zegt naar huis te willen gaan, daarom ligt er nu een lijst waarop men kan intekenen voor overwintering.

Ik eet nu elke dag in het Casino, de heren Alewijnse en Van Olsen worden door Betty Varming verzorgd. Alleen Dr. Van Elk eet ook noodgedwongen in het Casino. Sinds hij kennis gemaakt heeft met de vloer, voelt hij zich niet meer welkom in huize Varming.